

RAFAŁ KĘSEK
Kraków
ORCID: 0000-0002-0580-1945

Wojna, polityka, propaganda

Wpływ komunikatora *Telegram* na infosferę Ukrainy

Wprowadzenie

Współcześnie aplikacja *Telegram* należy do grona najpopularniejszych, najczęściej pobieranych komunikatorów w skali globalnej. Według informacji podanych na oficjalnej stronie aplikacji w 2024 r., *Telegram* posiadał ponad 950 mln użytkowników na całym świecie (*Telegram.org*, 2024). Ufundowany i uruchomiony w 2013 r. przez Nikołaja i Pawła Durowów, komunikator *Telegram* zdobył ogromną popularność między innymi dzięki łatwemu dostępowi do wiadomości oraz innych zasobów współdzielonych przy wykorzystaniu aplikacji, a także w związku z minimalnym zakresem kontroli, interwencji i moderacji treści umieszczanych w *Telegramie* na prywatnych kanałach o nieograniczonej liczbie członków (Dean, Singleton, 2024). W ostatnich latach, w tym zwłaszcza od momentu wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie, komunikator i jego twórcy byli coraz ostrzej krytykowani przez służby i władze wielu krajów zachodnich, w tym także Ukrainy, które wskazywały na zagrożenia wynikające z niekontrolowanego wykorzystania aplikacji (handel narkotykami, promocja ekstremizmu politycznego, oszustwa, szerzenie mowy nienawiści) (Mozur, Satariano, Krolik, Lee Myers, 2024).

Niniejsza analiza stanowi próbę scharakteryzowania rosnącej roli, jaką zaczął odgrywać komunikator *Telegram* w ukraińskiej infosferze w latach 2019–2024, ze szczególnym uwzględnieniem okresu pełnowymiarowej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. W tym bowiem okresie możemy w sposób jednoznaczny potwierdzić dominację aplikacji w infosferze ukraińskiej, a także postawić tezę, iż na gruncie ukraińskim *Telegram* po 2022 r. zatracił swoją pierwotną (komunikacyjną) funkcję i stał się medium kreującym przestrzeń informacyjną (bazowym źródłem informacji) w skali całego kraju. Artykuł nie

bada szczegółowo zjawiska dezinformacji, w tym rosyjskich strategii dezinformacyjnych, a także szeroko pojętej odporności społecznej na tego typu działania. Są to bowiem zagadnienia dalece wykraczające poza ramy tematyczne niniejszego tekstu i jako takie doczekały się w literaturze przedmiotu wielu ujęć i odrębnych, szczegółowych opracowań (Juraitė, Iarovyi, Torpan i in., 2024).

W prezentowanym artykule wykorzystano złożoną metodę badania ewolucji ekosystemu informacyjnego, wykorzystującą elementy analizy porównawczej, która pozwala na wskazanie zmian w strukturze źródeł informacji w ukraińskiej infosferze oraz analizę treści, dzięki której zidentyfikowano źródła (kanały w aplikacji *Telegram*) pełniące rolę „węzłów” o kluczowym znaczeniu w przepływie informacji w ukraińskiej przestrzeni medialnej. W kontekście rosyjskiej agresji szczególną uwagę zwrócono również na swoisty dychotomiczny charakter obecności komunikatora *Telegram* w ukraińskiej infosferze. Z jednej strony jest on uznawany za medium zagrażające bezpieczeństwu narodowemu Ukrainy i stabilności wewnętrznej kraju (narzędzie wykorzystywane przez agresora), z drugiej zaś aplikacja pełni wiele funkcji, które wspomagają Ukrainę i jej obywateli w rzeczywistości wojennej i działaniach obronnych.

(R)ewolucja hierarchii źródeł w ukraińskiej infosferze

W latach 2019–2021 najpopularniejszym źródłem informacji dla obywateli Ukrainy na temat sytuacji w Ukrainie i w świecie były media tradycyjne, w tym przede wszystkim ogólnokrajowe kanały telewizyjne. W lutym 2019 r. aż 74% mieszkańców Ukrainy nadal wskazywało na ukraińską telewizję jako główne źródło informacji bieżącej (Грушецький, Лигачова, Петренко 2019: 14). W cytowanym badaniu z 2019 r., przygotowanym przez organizację pozarządową *Detector Media* i Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii, media społecznościowe zostały wyróżnione przez niespełna 24% badanych. W tej grupie niekwestionowanym liderem wpływu pozostawał ówczesnie w Ukrainie *Facebook*, z którego informacje na temat rozwoju sytuacji w kraju i w świecie czerpało ponad 74% osób preferujących media społecznościowe. Na kolejnych miejscach znalazły się: *Instagram* (33,5% wskazań), *Vkontakte* (15,4% wskazań), *Odnoklassniki* (9,7% wskazań), *Twitter* (7,2% wskazań) oraz *LinkedIn* (1,9% wskazań) (tamże: 27). Należy zwrócić uwagę, iż w badaniach z tego okresu nie odnotowywano obecności komunikatora *Telegram* w ukraińskiej infosferze.

Sygnaly świadczące o zmianie w hierarchii źródeł, z których mieszkańcy Ukrainy czerpali informacje na temat sytuacji społeczno-politycznej i gospo-

darczej w kraju, a także na temat wydarzeń na arenie międzynarodowej, pojawiają się na przełomie lat 2020 i 2021. W tym okresie w ukraińskiej infosferze wciąż kluczową rolę odgrywały kanały telewizyjne (*1+1, Україна, СТБ, ICTV*). Niemniej jednak o ile w 2020 r. na ukraińską telewizję jako bazowe źródło wiadomości wskazywało 75% ankietowanych obywateli Ukrainy, o tyle już rok później wskaźnik ten kształtował się na poziomie nieco ponad 66% (dif.org.ua 2022: 8). W ciągu dwóch lat znacząco wzrósł odsetek osób, które podstawowe informacje czerpały w pierwszej kolejności z mediów społecznościowych – 44,4% w badaniu z 2021 r. (Tamże). Dodatkowo, w grupach wiekowych 18-29 lat i 30-39 lat media społecznościowe wyraźnie dominowały wśród wszystkich potencjalnych źródeł informacji.

Co najistotniejsze, sondaże z 2020 r. po raz pierwszy w sposób zauważalny odnotowały dynamiczny wzrost zainteresowania komunikatorem *Telegram* wśród obywateli Ukrainy. W 2020 r. z rosyjskiego komunikatora korzystało 8,5% ankietowanych, w 2021 r. było to już 13,3% badanych (Tamże: 18). Początkowo aplikację wykorzystywano w Ukrainie zgodnie z jej pierwotnym przeznaczeniem, przede wszystkim jako narzędzie do komunikacji. Stosunkowo szybko popularność zaczęły zdobywać wśród odbiorców ukraińskich kanały o charakterze *quasi*-informacyjnym specjalizujące się w dostarczaniu niezweryfikowanych newsów i plotek na temat sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej w Ukrainie (np: „Джокер”, „Легитимный”, „Дама с косой”) (Баловсяк 2024).

Krytyczne, wręcz rewolucyjne zmiany w ukraińskiej infosferze nastąpiły w 2022 r. i jest to związane z początkiem pełnoskalowej agresji ze strony Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. W ciągu zaledwie kilku miesięcy obywatele Ukrainy, poszukując szybkiego i łatwego dostępu do informacji bieżącej ograniczyli lub całkowicie zrezygnowali z wykorzystywania innych niż media społecznościowe źródeł informacji na temat sytuacji w Ukrainie i w świecie. Warto również dodać, iż dla ponad 80% obywateli Ukrainy od 2022 r. głównym narzędziem, które służy do wyszukiwania wszelkiego rodzaju wiadomości oraz informacji pozostaje smartfon (internews.in.ua, 2022: 8). Wynikająca z obiektywnej potrzeby skala i szybkość adaptacji społecznej skutkująca przebudową hierarchii źródeł w ukraińskiej infosferze to zjawiska niewątpliwie bez precedensu w historii najnowszej.

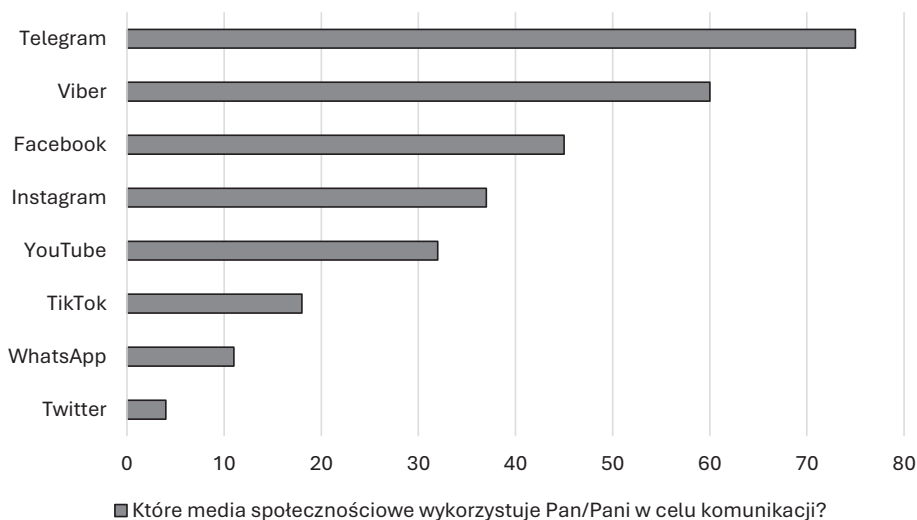
Według dostępnych danych w 2023 r. obywatele Ukrainy poszukiwali informacji bieżącej przede wszystkim w mediach społecznościowych (76%). Przy czym dla 35% było to jedyne źródło informacji na temat sytuacji w Ukrainie i na arenie międzynarodowej (internews.in.ua, 2023: 8). Dla porównania, dominujący jeszcze kilka lat temu w infosferze ukraińskiej przekaz telewizyjny

dociera obecnie do 30% Ukraińców, w tym zaledwie dla 7% kanały telewizyjne pozostawały w 2023 r. podstawowym źródłem informacji. Pozostałe tzw. media tradycyjne – czyli radio i wydania drukowane sytuują się na marginesie ukraińskiej infosfery. Z radia informacje czerpie 10% mieszkańców kraju i tylko dla 1% jest to bazowe źródło wiadomości. Wydania drukowane docierały w 2023 r. ze swoim przekazem do zaledwie 3% obywateli Ukrainy (Tamże).

Dla tematu niniejszej analizy kluczowe znaczenie ma jednak nie tyle fakt masowego odejścia od mediów tradycyjnych, ale zasadnicze zmiany co do zakresu i częstotliwości wykorzystywania poszczególnych mediów społecznościowych przez mieszkańców Ukrainy. W latach 2022–2024 niekwestionowanym liderem zarówno wśród narzędzi służących do komunikacji, jak i na liście mediów dostarczających bieżącej informacji w Ukrainie stał się komunikator *Telegram*. Na szczególną uwagę zasługuje zwłaszcza ten drugi komponent (informacyjny), tutaj bowiem rosyjski komunikator w praktyce zdeklasował pozostałe *social media* obecne w ukraińskiej infosferze.

Wykres 1

Media społecznościowe wykorzystywane przez obywateli Ukrainy w 2023 r. do komunikacji

Źródło: Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р., <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf>, s. 26

Obywatele Ukrainy, którzy od 2022 r. masowo dołączali do użytkowników aplikacji *Telegram*, wskazywali na łatwość jego obsługi, bardzo duży wybór i różnorodność kanałów, szybkość z jaką można pozyskać konkretną informację

oraz połączenie w jednym medium dwóch bazowych funkcji – komunikacyjnej i informacyjnej. Jak widzimy, był to więc wybór w dużej mierze czysto praktyczny, oparty o racjonalną kalkulację, uwzględniający przede wszystkim walory techniczne aplikacji. Refleksja na temat ewentualnych zagrożeń, które mogą pojawić się w trakcie użytkowania komunikatora miała charakter marginalny. Możemy wręcz mówić o swoistej mitologizacji aplikacji *Telegram*, która mimo swojej proveniencji i stałej obecności treści jawnie antyukraińskich była uznawana w Ukrainie powszechnie, zarówno przed 2022 r., jak i po rozpoczęciu inwazji przez Rosję za instrument bezpieczny i przyjazny, medium, któremu się ufa i któremu wiele można wybaczyć (Cedem 2024). Wywiad wojskowy Ukrainy tuż przed wybuchem pełnoskalowej wojny miał informować prezydenta Wołodymyra Zełenskiego o wykorzystywaniu aplikacji przez Rosję do budowania swoich wpływów w Ukrainie, jednak W. Zełenski uznał, iż zagrożenie takowe nie wymaga podjęcia żadnych radykalnych działań, na przykład wprowadzenia całkowitej blokady komunikatora w infosferze krajowej (Mozur, Satariano 2024).

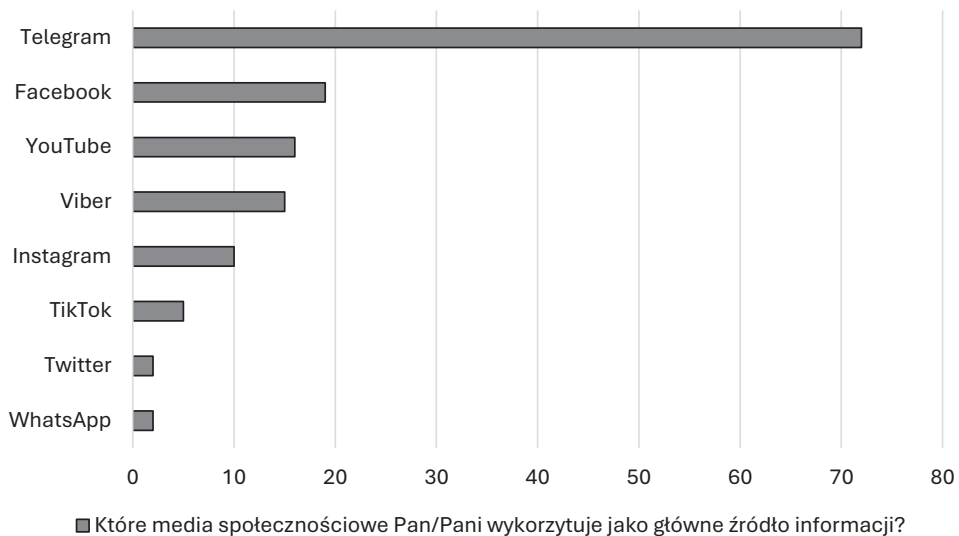
Historia współczesnej Ukrainy, proces budowy państwa i jego instytucji są naznaczone poważnymi błędami i wieloletnimi zaniechaniami w polityce informacyjnej. Chodzi tutaj zarówno o komunikowanie, obecność informacyjną na zewnątrz, w ramach środowiska międzynarodowego, jak i zakres oraz formułę kontaktu ze swoimi obywatelami. Symptomatyczny przykład: w trakcie szkolenia zorganizowanego latem 2014 r. dla wyższych urzędników MSZ Ukrainy, prowadzący zajęcia Dmytro Kuleba, późniejszy szef MSZ, przedstawił oczywistą wydawacę by się mogło zasadę, zgodnie z którą po wykonaniu zadania, rozwiązaniu problemu niezbędne jest zadbanie o poinformowanie opinii publicznej i wytlumaczenie społeczeństwu powodów podjęcia takiej, a nie innej decyzji. Sugestia ta wywołała niechęć, a nawet oburzenie ze strony pracowników MSZ Ukrainy, którzy jeszcze wtedy wciąż nie rozumieli jak krytyczne znaczenie może mieć polityka informacyjna i komunikacja na linii państwo – obywatele (Курьба 2019: 257).

Telegram błyskawicznie powiększał grono swoich użytkowników w Ukrainie także dlatego, iż był postrzegany jako źródło alternatywne wobec oficjalnych kanałów informacyjnych, które w ukraińskiej rzeczywistości, podobnie jak i instytucje państwowe, już tradycyjnie cieszyły się niskim poziomem zaufania wśród obywateli kraju. Polityczny *insight* dostarczany masowo przez kanały działające w *Telegramie* wygrywał z chaotyczną, nieciekawie skonstruowaną i budzącą sceptycyzm polityką informacyjną oficjalnych instytucji i mediów. Nawet niektórzy ukraińscy deputowani i media głównego nurtu w Ukrainie w pierwszym okresie agresji rosyjskiej bezrefleksyjnie powielały informacje publikowane przez kanały *de facto* uruchomione i prowadzone bezpośrednio przez rosyjskie służby specjalne (np. *Legitimate, Resident, Cartel*) (Daniluk-Jarmolajewa 2024).

Analizując rozwój i wpływ komunikatora *Telegram* na ukraińską infosferę możemy zauważyć, że początkowo państwo ukraińskie, w tym oficjalne media w dużym stopniu, praktycznie „bez walki” oddały pole do działania prywatnym kanałom, które błyskawicznie (i niekoniecznie w sposób spontaniczny) powstały i budowały swoją pozycję w *Telegramie* oraz infosferze Ukrainy. Kwestia ta nabiera szczególnego znaczenia zwłaszcza, jeżeli weźmiemy pod uwagę informacje i wiadomości, które w czasie konfliktu zbrojnego o dużym natężeniu mają krytyczne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa oraz zdrowia i życia obywateli. Dla przykładu, mieszkańcy Ukrainy szukający informacji na temat nalotów i ataków raketowych przez wiele miesięcy korzystali (z braku alternatywy) z anonimowych i niekontrolowanych przez struktury państwowe kanałów w aplikacji *Telegram* (Лавришин, 2023). Siły powietrzne Ukrainy zaczęły informować o zagrożeniu atakiem raketowym i możliwych nalotach przy wykorzystaniu dronów na swoim oficjalnym kanale w *Telegramie* dopiero w czerwcu 2023 r.

Wykres 2

Media społecznościowe wykorzystywane przez obywateli Ukrainy w 2023 r. jako źródło informacji

Źródło: *Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р.*, <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023-r.pdf>, s. 26

Dominacja komunikatora *Telegram* w ukraińskiej infosferze doprowadziła do znaczącego przemodelowania całej sfery medialnej w Ukrainie. Narzędzie stworzone pierwotnie z myślą o nieskrępowanej (niekontrolowanej i niemoderowanej) komunikacji jest dziś na gruncie ukraińskim instrumentem w dużym

stopniu określającym (wyznaczającym) zakres, treść i charakter wiadomości pojawiających się w przestrzeni informacyjnej Ukrainy. W rezultacie na gruncie ukraińskim *Telegram* zatracił funkcję klasycznego komunikatora. Stał się narzędziem niekontrolowanego wpływu oraz źródłem zarobku i co najistotniejsze, ze względu na specyfikę działania, instrumentem przy pomocy którego do 2024 r. można było w sposób praktycznie nieograniczony rozpowszechniać propagandę dowolnej treści i prowadzić ukierunkowane akcje o charakterze dezinformacyjnym.

Większość ukraińskich mediów tradycyjnych stara się rozwijać własne kanały w *Telegramie*, niemniej żaden z tych projektów nie zdobył popularności porównywalnej z zasięgami kanałów plasujących się w pierwszej dziesiątce ukraińskiego segmentu aplikacji *Telegram*. Dane zestawione w tabeli poniżej pozwalają na stwierdzenie, iż czołowe ukraińskie kanały dysponują liczbą subskrybentów przekraczającą poziom 1 miliona, w tym dwa kanały z czołówki zestawienia, według stanu na wrzesień 2024 r., były subskrybowane przez ponad 2,5 mln osób każdy. Dla porównania, oficjalny kanał prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskigo według stanu na wrzesień 2024 r. miał nieco ponad 720 tysięcy subskrybentów (Zelenskiy/Official, 2024).

Tabela 1

Najpopularniejsze kanały Telegram w Ukrainie (wrzesień 2024 r.)

Nazwa kanału	Liczba subskrybentów	Wyświetlenia postów (7 dni)	Cytowania (7 dni)	Kraj pochodzenia	Kategoria / Tematyka
Труха Україна	2 592 927	806 720	509	Ukraina	Wiadomości
Николаевский Ванёк	2 567 441	1 040 672	347	Ukraina	Wiadomości
Times of Ukraine	1 734 871	453 274	662	Ukraina	Wiadomości
Лачен пише	1 536 504	673 539	38	Ukraina	Wiadomości
Реальна Війна	1 404 789	339 153	1 155	Ukraina	Wiadomości
Инсайдер UA	1 396 417	409 574	279	Ukraina	Polityka
Україна Сейчас	1 354 527	248 335	160	Ukraina	Wiadomości
Реальний Київ	1 289 832	415 524	302	Ukraina	Wiadomości
Україна Online: Новини	1 116 524	209 231	324	Ukraina	Wiadomości
Всевидающее ОКО Украина	1 092 697	231 305	210	Ukraina	Wiadomości

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: <https://telemetr.io/uk/catalog/ukraine>

Wszystkie kanały z listy łączy również kraj pochodzenia (Ukraina) oraz sfera działalności. Są to generalnie kanały informacyjne specjalizujące się w dostarczaniu aktualnych wiadomości na temat sytuacji w Ukrainie i na świecie. W istocie odgrywają rolę właściwą dla klasycznych stacji telewizyjnych, agencji informacyjnych i portali internetowych, jednocześnie nie posiadając statusu wynikającego z obowiązku rejestracji. Zgodnie z oficjalnymi danymi, w połowie 2024 r. w Ukrainie oficjalnie zarejestrowano łącznie 19 kanałów na ponad 33 tys. działających w ukraińskim segmencie aplikacji (Семенята 2024). *Telegram* zapewnia właścicielom i prowadzącym kanały daleko idącą anonimowość, a tym samym także bezkarność. W związku z tym wiele czołowych ukraińskich kanałów w *Telegramie* nie stroni od publikowania materiałów pisanych na zamówienie, zawierających elementy manipulacji politycznej czy dezinformacji gospodarczej. Przy czym nie chodzi tutaj bynajmniej o materiały kreowane wyłącznie przez propagandę rosyjską, ale o treści tworzone przez ukraińskich pracowników poszczególnych kanałów za pieniądze rodzimych polityków, urzędników i biznesmenów (Машкова, 2023).

W okresie omawianym w niniejszej analizie w aplikacji *Telegram* swoje kanały uruchomiło i prowadzi ponad stu ukraińskich deputowanych do Rady Najwyższej, wszystkie instytucje i agendy państwowe, wszystkie działające partie polityczne oraz praktycznie każda obwodowa i lokalna administracja samorządowa, a także merowie miast i radni (Максимова 2023). Również ukraińskie służby specjalne aktywnie rozbudowują swoją obecność w ukraińskim, a także rosyjskim segmencie aplikacji *Telegram*, prowadząc działania mające na celu ochronę ukraińskiej przestrzeni informacyjnej (Schrijver 2024). Oprócz tego w ukraińskim *Telegramie* działają regionalne i miejskie infosfery składające się z kanałów informacyjnych ukierunkowanych na odbiorcę lokalnego. Co charakterystyczne, w lokalnych i regionalnych kanałach w ukraińskim *Telegramie* prowadzona jest aktywna agitacja polityczna, która po wybuchu wojny została w Ukrainie oficjalnie przynajmniej w teorii, wygaszona (Орехова 2024). Powyższe przykłady wskazują dobitnie, iż na gruncie ukraińskim mamy do czynienia z sytuacją, w której uznanie roli i wpływu komunikatora *Telegram* ma wymiar nie tylko czysto społeczny, dokonało się również na poziomie instytucjonalnym.

Rosyjska agresja i ukraiński opór w *Telegramie*

W ciągu trzech lat pełnoskalowej wojny ekosystem aplikacji *Telegram* przekształcił się w ogromne, zróżnicowane pod kątem treści i dynamiki pole starcia, którym rządzą specyficzne reguły i które bardzo mocno wpisało się w tkankę

społeczną zarówno Ukrainy, jak i Federacji Rosyjskiej. Oba kraje, ich siły zbrojne, instytucje państwowe oraz ukraińskie i rosyjskie podmioty pozapaństwowe wykorzystują w ramach tego starcia różne podejścia i zróżnicowane strategie (Ghasiya, Sasahara 2023). Dla Federacji Rosyjskiej i jej służb *Telegram* stał się głównym źródłem (narzędziem) służącym do rozpowszechnienia propagandy i dezinformacji. Wzrost liczby zmanipulowanych narracji i zafałszowanych przekazów graficznych pojawiających się w rosyjskich kanałach aplikacji *Telegram*, które dotyczyły szeroko pojętej „kwestii ukraińskiej” można było odnotować jeszcze przed oficjalnym atakiem, który Rosja ostatecznie przeprowadziła przy wykorzystaniu klasycznej siły militarnej (Theisen, Yankoski, Hook i in. 2024: 9).

Żadne inne medium cyfrowe nie jest wykorzystywane w celach dezinformacyjnych w sposób tak intensywny i jednocześnie rozbudowany. Z raportu przygotowanego przez organizację *Internews Ukraine* aż 94% procent wszystkich publikacji o charakterze dezinformacyjnym, które w latach 2021–2024 pojawiły się w ukraińskim segmencie mediów społecznościowych przypada na komunikator *Telegram* (łącznie w badaniu zebrano ponad 2,2 miliona tego typu wpisów udostępnianych przez prawie 300 różnych kanałów i kont w ukraińskich mediach społecznościowych) (ruinfocriemes.com.ua 2024: 8). W strukturze kanałów *Telegramu* rozpowszechniających w ukraińskiej infosferze rosyjską narrację propagandową można wyróżnić między innymi bazowe kanały o proveniencji pokremłowskiej („Легитимный”, „Резидент”, „Отряд Ковпака”, „Мрія”), kanały powołane do życia na terenach Ukrainy niekontrolowanych przez Kijów („Бердянск наш”, „Типичный Донецк”, „Телеканал Союз ДНР”, „Сводки оккупации Новороссии З.О.В.”) oraz konta prowadzone przez blogerów-separatystów (Юрій Подоляк, Шейх Тамір, Дмитро Василець, Олег Царьов) (tamże: 9). Bloger wojenny (tzw. wojenkor) stał się w trakcie wojny rosyjsko-ukraińskiej cyfrowym odpowiednikiem klasycznego korespondenta wojennego i jednocześnie niezwykle skutecznym narzędziem propagandowym (Oleinik 2024). Co ciekawe, rosyjscy blogerzy wojenni w *Telegramie* stanowią w ramach reżimu komunikacyjnego skodyfikowanego przez Rosję element, który cieszy się większą niezależnością i elastycznością niż inne źródła transmitujące propagandę i dezinformację rosyjską. Dzięki temu przekaz obecny w ekosystemie aplikacji *Telegram* jest atrakcyjniejszy, ciekawszy, chętniej akceptowany także przez odbiorcę ukraińskiego (Fridman, Daukšas, Venclauskienė 2024).

Mimo powyższego zróżnicowania struktura narracji propagandowej Federacji Rosyjskiej ma zasadniczo charakter stały i składa się z dwóch głównych elementów, które wzajemnie się uzupełniają: po pierwsze z tez (ogólnych haseł) obecnych przez cały okres budowania wpływu informacyjnego:

- działania podjęte przez Federację Rosyjską mają charakter prewencyjny;
- sankcje rosyjskie szkodzą wyłącznie Zachodowi;
- USA i kraje zachodnie zarabiają na wojnie prowadzonej w Ukrainie;
- państwa zachodnie to hipokryci;
- zachodni sąsiedzi Ukrainy planują zaanektować zachodnie obwody Ukrainy;
- NATO i UE są słabe, izolowane na arenie międzynarodowej i skazane na porażkę;
- Ukraina jest marionetką w rękach Zachodu;
- Ukraina to kraj autorytarny, w którym władzę przejęli naziści i skorumpowane elity;
- Ukraina morduje cywilów;
- Ukraina uciska mniejszości;
- Ukraińcy kradną broń zachodnią i sprzedają ją na czarnym rynku (en.detector.media, 2022).

Po drugie, w bazowy nurt narracji dezinformacyjnej wplatanie są tematy bieżące, kontrowersje, które można w sposób instrumentalny wzmocnić, aby wywołać określoną reakcję emocjonalną i tym samym wpłynąć na opinię odbiorcy informacji. Na przełomie lat 2023/2024 jednym z najintensywniej dyskutowanych problemów w Ukrainie była kwestia mobilizacji, w tym przyszłych planów mobilizacyjnych oraz ustawy mającej w założeniach uregulować cały proces. Z punktu widzenia rosyjskiej propagandy i strategii dezinformacyjnych jest to temat kluczowy nie tylko dlatego, iż dotyczy wprost zdolności obronnych Ukrainy. Mobilizacja w większym lub mniejszym zakresie wywołuje emocje praktycznie w każdej ukraińskiej rodzinie.

Dodatkowo należy zwrócić uwagę, iż strona ukraińska od początku 2023 r. napotykała na coraz poważniejsze problemy z mobilizowaniem i szkoleniem kolejnych żołnierzy, a tendencja do uchylania się od poboru, korupcja w komisariatach wojskowych i nieprofesjonalne zachowanie niektórych pracowników Terytorialnych Centrów Rekrutacji to zjawiska, które realnie występowały w Ukrainie.

Propaganda rosyjska starała się maksymalnie wzmocnić negatywne emocje i lęki obywateli Ukrainy rozpowszechniając informację o rzekomych masowych łapankach organizowanych przez pracowników komisariatów wojskowych, których celem miało być dostarczenie jak największej ilości mężczyzn na front. Prorosyjskie kanały w *Telegramie* podkreślały brutalność ukraińskich funkcjonariuszy, a także informowały o rzekomych przypadkach śmierci poborowych na terenie komisariatów wojskowych, które porównywano do placówek *Gestapo* (t.me/ukraina_ru, 01.2024). Dezinformacja rosyjska próbowała również wykorzystać kwestię mobilizacji do wykreowania napięć i niechęci między mieszkańcami poszczególnych regionów Ukrainy. Kanały rosyjskie rozpowszechniały informację o podjęciu przez władze ukraińskie na początku 2024 r. decyzji o całkowitym zawieszeniu mobilizacji w wybranych obwodach

Ukrainy przy jednoczesnym zintensyfikowaniu działań mobilizacyjnych w innych regionach, celem zrekompensowania braków w stanie osobowym w Siłach Zbrojnych Ukrainy (Машкова, 26.01.2024).

Ukraiński *Telegram* w odruchu obronnym wykształcił wiele instrumentów i narzędzi, które wspomagają instytucje i społeczeństwo ukraińskie w trwającym konflikcie zbrojnym. Klasycznym przykładem są liczne boty stworzone przez organy państwowe oraz przez aktywistów i wolontariuszy. Poszczególne aplikacje tego typu dostarczały obywatelom Ukrainy informacji o tym, w jaki sposób przygotować się i postępować w sytuacjach nadzwyczajnych, jak przebiega ewakuacja z rejonów zagrożonych działaniami wojskowymi, gdzie znaleźć tymczasowe schronienie, jak rozpoznać fałszywe wiadomości w sieciach społecznościowych. Boty w komunikatorze *Telegram* dały również obywatelom Ukrainy dostęp do wsparcia psychologicznego, pomocy lekarskiej, uczyły jak udzielać pierwszej pomocy, a także jak i gdzie przesłać informacje o wrogich formacjach i sprzęcie wojskowym nieprzyjaciela (Токар-Остапенко 2022). W ukraińskim segmencie komunikatora *Telegram* od początku pełnoskalowej agresji można było zaobserwować szeroko zakrojoną mobilizację społeczną w skali globalnej, narodziny ruchu o charakterze międzynarodowym, którego uczestników połączyła chęć koordynowania działań o charakterze ponadnarodowym, podejmowanych często również w innych mediach społecznościowych (Canevez, Maikovska, Zwarun 2024).

Aplikacja *Telegram* ze względu na fakt, iż przy jej pomocy zarejestrowano i przekazano ogromne ilości danych i informacji dotyczących agresji rosyjskiej stała się świadectwem wojny, zupełnie nowym jego rodzajem, przekształconym przez specyfikę samej aplikacji (Bareikytė, Makhortykh 2024). Kwestia ta, niezwykle interesująca, stanie się zapewne w przyszłości przedmiotem wielu badań i dociekań naukowych. Jednocześnie nie mniejszą wagę ma w tym przypadku kontekst praktyczny, możliwość tworzenia i wykorzystywania rozbudowanych archiwów, które pomogą należycie opisać i ocenić skalę oraz charakter agresji rosyjskiej na Ukrainę (Авраменко, Сербулов, Рубанська i in. 2024).

W okresie omawianym w niniejszej analizie w Ukrainie trwała dyskusja na temat form, możliwości i generalnej celowości podjęcia działań ograniczających obecność i wpływy kanałów udostępnianych w aplikacji *Telegram* na infosferę krajową (Акимова, 01.04.2024). Podnoszono w niej nie tylko argumenty przemawiające za koniecznością wprowadzenia określonych restrykcji. Wielu ukraińskich polityków wprost wyrażało wątpliwość czy władze państwowe mają wystarczająco dużo determinacji i odwagi, aby ograniczyć dostęp swoich obywateli do tak popularnego i powszechnie wykorzystywanego medium

(Vorobiov 2024). Decyzja taka mogłaby się okazać nie tylko kosztowna politycznie, ale również uderzałaby w mniejszym lub większym stopniu w „ukraińskie zasoby” obecne w aplikacji.

Ze swej strony kanały w ukraińskim *Telegramie* prowadziły szeroko zakrojone kampanie informacyjne, które miały zniechęcić władze ukraińskie do podjęcia działań interwencyjnych, a także przekonujące obywateli ukraińskich do „obrony wolności słowa” w aplikacji. W marcu 2024 r. w Radzie Najwyższej Ukrainy zarejestrowano projekt ustawy mającej uregulować funkcjonowanie między innymi komunikatora *Telegram*, jednak przyszłość legislacyjna tego dokumentu w momencie przygotowywania niniejszej analizy pozostawała nadal niejasna (itd.rada.gov.ua, 25.03.2024). Rada Bezpieczeństwa i Obrony Narodowej Ukrainy wydała 19 września 2024 r. zarządzenie zakazujące urzędnikom i wojskowym instalowania aplikacji *Telegram* na telefonach służbowych (www.bbc.com, 20.09.2024). Jest to jedyna jak do tej pory decyzja urzędowa w Ukrainie ograniczająca funkcjonowanie aplikacji. W drugiej połowie 2024 r. zakaz wykorzystywania *Telegramu* w procesie dydaktycznym i do komunikacji służbowej wprowadziły niektóre ukraińskie uniwersytety, niemniej decyzje te miały charakter incydentalny, nie sposób również stwierdzić, jakie realne efekty przyniosły (Шурмакевич 2024).

Tabela 2

Jak poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa Ukrainy stanowi rosyjska dezinformacja i propaganda w mediach społecznościowych takich jak Telegram, YouTube, Facebook?

	Ukraina (łącznie)	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Bardzo poważne, jest to jedno z największych zagrożeń	33	40	33	32	20
Dosyć poważne, choć nie jest to jedno z największych zagrożeń	38	41	39	33	35
Nieszczerólnie poważne, niemniej powoduje pewne szkody	18	13	21	20	19
Nie stanowi żadnego lub prawie żadnego zagrożenia	5	3	4	8	7
Trudno powiedzieć	6	3	4	6	20
Odmowa odpowiedzi	0	0	0	1	0

Źródło: Сприйняття українцями загроз поширення російської пропаганди в соціальних мережах та ставлення до заборони Телеграм, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1428&page=1>

Tabela 3
Stosunek do zakazu wykorzystywania aplikacji Telegram w Ukrainie

	Ukraina (łącznie)	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Należy wprowadzić całkowity zakaz wykorzystywania aplikacji <i>Telegram</i> w Ukrainie	9	12	10	5	2
Należy wprowadzić pewne ograniczenia i kontrolę – na przykład blokadę poszczególnych kanałów	54	57	55	51	55
Nie należy wprowadzać zakazu, a także kontroli	26	19	26	35	28
Trudno powiedzieć	11	12	9	9	15
Odmowa odpowiedzi	0	0	1	0	0

Źródło: *Сприйняття українцями загрози поширення російської пропаганди в соціальних мережах та ставлення до заборони Телеграм*, <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1428&page=1>

Przyjrzymy się na koniec jeszcze opinii publicznej analizując dane zaprezentowane w tabelach powyżej. Badania przeprowadzone na początku września 2024 r. przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii wśród mieszkańców Ukrainy dały niejednoznaczne wyniki. Z jednej strony mamy w Ukrainie dużą grupę obywateli dostrzegających istnienie zagrożeń ze strony rosyjskiej propagandy i dezinformacji w mediach społecznościowych, w tym również w aplikacji *Telegram*. Ponad 70% respondentów sondażu łącznie uznało, iż mamy do czynienia z bardzo poważnym lub dosyć poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa Ukrainy. Niemniej jednak w kolejnym pytaniu, które dotyczyło wprowadzenia zakazu wykorzystywania komunikatora *Telegram* w Ukrainie, tylko 9% badanych było skłonnych wybrać wariant, w którym używanie rosyjskiej aplikacji zostałoby objęte całkowitym zakazem. Zdecydowana większość opowiedziała się za ewentualnym wprowadzeniem częściowych ograniczeń i pewnego zakresu kontroli (54%). Co czwarty z respondentów wypowiedział się przeciwko wszelkim zakazom i kontroli komunikatora *Telegram* w Ukrainie, co świadczy nie tylko o daleko idącym sceptycyzmie odnośnie do realnych możliwości zablokowania aplikacji, ale również o przywiązaniu do tego, niewątpliwie bardzo specyficznego, źródła informacji.

Podsumowanie

W omawianym w niniejszym opracowaniu okresie w infosferze Ukrainy dokonała się głęboka zmiana w hierarchii źródeł współkreujących ukraińską przestrzeń informacyjną. Liderem tego procesu, w ciągu zaledwie kilku lat, stał się komunikator *Telegram*. Narzędzie pierwotnie zaprojektowane jako łatwy w obsłudze i wolny od regulacji komunikator internetowy zdobyło w Ukrainie pozycję głównego źródła informacji. Aplikacja zastępuje współcześnie obywatelom Ukrainy nie tylko kanały telewizyjne czy inne media tradycyjne, wypiera skutecznie również pozostałe media społecznościowe oraz serwisy internetowe. Towarzyszący obywatelom Ukrainy od pierwszych dni pełnoskalowej agresji Federacji Rosyjskiej *Telegram* jest równocześnie instrumentem, który strona rosyjska wykorzystuje do prowadzenia masowych, szeroko zakrojonych kampanii propagandowych i dezinformacyjnych, wymierzonych zarówno w Ukrainę, jak i społeczeństwo ukraińskie oraz zachodnich partnerów Ukrainy. Możemy stwierdzić, iż ukraińska infosfera znalazła się współcześnie w pewnym umownym potrzasku, swoistej „infopułapce”, w której najczęściej i najchętniej wybierane medium, najpopularniejsze źródło wiadomości jednocześnie niesie wraz z sobą największe zagrożenia dla stabilności ukraińskiej przestrzeni informacyjnej i bezpieczeństwa narodowego Ukrainy.

Bibliografia

- Bareikytė M., Makhortykh M. (2024). Digitally witnessable war from pereklychka to propaganda: Unfolding *Telegram* communication during Russia's war in Ukraine. *Media, War & Conflict*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/17506352241255890>
- Canevez, R.N., Maikovska, K. & Zwarun, L. Tactics and affordances in the mediatization of war: pro-Ukrainian cyber resistance on *Telegram*. *Digi War* 5, 167–180 (2024). <https://doi.org/10.1057/s42984-024-00096-x>
- Daniluk-Jarmolajewa M. (2024), *Dlaczego Telegram stanowi zagrożenie nie mniejsze niż linia frontu?*, https://www.sestry.eu/pl/artykuly/dlaczego-Telegram-stanowi-zagrozenie?utm_source=chatgpt.com (dostęp: 20.09.2024)
- Dean E., Singleton K. (2024), *100+ Telegram Statistics for 2024*, <https://whop.com/blog/Telegram-statistics/>, (dostęp: 20.09.2024)
- Fridman O., Daukšas V., Venclauskienė L., & Urbanavičiūtė K. (2024). War on All Fronts: How the Kremlin's Media Ecosystem Broadcasts the War in Ukraine. NATO Strategic Communications Centre of Excellence, <https://stratcomcoe.org/pdfs/?file=/publications/download/War-on-All-Fronts-DIGITAL.pdf?zoom=page-fit> (dostęp: 29.01.2025)
- Ghasiya, P., & Sasahara, K. (2023). Messaging strategies of Ukraine and Russia on *Telegram* during the 2022 Russian invasion of Ukraine. *First Monday*, 28(8). <https://doi.org/10.5210/fm.v28i8.12873>
- Informacje prasowe Telegrama*, (2024), <https://Telegram.org/press?setln=pl>, (dostęp: 21.09.2024)

- Juraitė K, Iarovy D, Torpan S, Kōuts-Klemm R, (2024) Conceptual and methodological approaches in societal resilience research, https://becid.eu/wp-content/uploads/2024/01/D3.1_Conceptual_and_Methodological_Approaches_in_Societal_Resilience_Research.pdf, (dostęp: 28.01.2025)
- Kremlin Hydra: 300 Telegram Channels That Poison Ukrainian Media Space*, (2022), <https://en.detector.media/post/kremlin-hydra-300-Telegram-channels-that-poison-ukrainian-media-space> (dostęp: 25.09.2024)
- Mozur P, Satariano A. *Ukraine Asks if Telegram, Its Favorite App, Is a Sleeper Agent*, (2024), <https://www.nytimes.com/2024/12/09/technology/ukraine-russia-Telegram-security.html> (dostęp: 30.01.2025)
- Mozur P, Satariano A., Krolik A., Lee Myers S. (2024), *How Telegram Became a Playground for Criminals, Extremists and Terrorists*, <https://www.nytimes.com/2024/09/07/technology/Telegram-crime-terrorism.html?searchResultPosition=3>, (dostęp: 22.09.2024)
- Oleinik, A. *Telegram channels covering Russia's invasion of Ukraine: a comparative analysis of large multilingual corpora*. *J Comput Soc Sc* 7, 361–384 (2024). <https://doi.org/10.1007/s42001-023-00240-9>
- Schrijver, P. (2024). Beyond counterintelligence: understanding the SBU's social media outreach on *Telegram* during wartime. *Intelligence and National Security*, 39(3), 525–538. <https://doi.org/10.1080/02684527.2024.2321692>
- Theisen W, Yankoski M., Hook K., Verdeja E., Scheirer W., Weninger T. (2024). An Avalanche of Images on *Telegram* Preceded Russia's Full-Scale Invasion of Ukraine, <https://arxiv.org/pdf/2402.14947> (dostęp: 29.01.2025)
- Vorobiov M. (2024), *Has Ukraine Become Too Dependent on Telegram?*, <https://cepa.org/article/has-ukraine-become-too-dependent-on-Telegram/> (dostęp: 01.30.2025)
- Авраменко О, Сербулов Д, Рубанська А, Назарук Т (2024), *Телеграм-архів війни* <https://Telegram.lvivcenter.org/files/Telegram-archive-report-28022024.pdf> (dostęp: 30.01.2025)
- Акимова Ю. (2024), *Ярослав Юрчишин: Нема гарантій, що інформація в Telegram не видається спецслужбам РФ*, <https://www.rbc.ua/rus/news/roslav-yurchishin-nema-garantiyi-shcho-informatsiya-1711900133.html#Telegram> (dostęp: 26.09.2024)
- Баловсяк Н. (2024), *Український феномен Telegram. Які загрози несе Україні популярний соціальний сервіс*, <https://netfreedom.org.ua/article/ukrayinskij-fenomen-Telegram-yaki-zagrozi-nese-ukrayini-populyarnij-socialnij-servis> (dostęp: 30.01.2025)
- В Белой Церкви военкомы насмерть забили мужчину, – украинский нардеп Шевченко*, (2024), https://t.me/ukraina_ru/183552 (dostęp: 24.09.2024)
- Вторгнення у свідомість. 2 роки зловмисницьких інформаційних операцій в Україні та Білорусі*, (2024) https://ruinfocriimes.com.ua/storage/app/media/Invasion%20of%20Minds/UKR_Invasion_of_Minds_2_years_of_malign_information_operations.pdf (dostęp: 24.09.2024)
- Грушецький А., Лигачова Н., Петренко Г. (2019), *Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. Аналітичний звіт*, https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20192505_ruspropaganda/DM-KMIS_Report.pdf (dostęp: 22.09.2024)
- Кулеба Д. (2019), *Війна за реальність. Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот*, Київ
- Лавришин Ю. (2023), *Повітряні сили ЗСУ почали публікувати інформацію про російські повітряні атаки в телеграмі*, <https://detector.media/infospace/article/212569/2023-06-16-povitryani-syly-zsu-pochaly-publikuvaty-informatsiyu-pro-rosiyski-povitryani-ataky-v-Telegrami/> (dostęp: 24.09.2024)
- Максимова В, (2023), *Як пов'язані Telegram-канали нардепів і чий найпопулярніший?*, <https://www.chesno.org/post/5640/> (dostęp: 23.09.2024)

- Машкова Я. (2023), *Джинса і маніпуляції. Як заробляють українські телеграм-канали з мільйонними аудиторіями?*, <https://detector.media/infospace/article/218087/2023-10-14-dzhynsa-i-manipulyatsii-yak-zaroblyayut-ukrainski-Telegram-kanaly-z-milyonnymy-audytoriyamy/> (dostęp: 22.09.2024)
- Машкова Я. (2024), *Батальйон Телега. Як “проходить мобілізація” в анонімних Телеграм-каналах*, <https://www.stopfake.org/uk/bataljon-telega-yak-prohodit-mobilizatsiya-v-anonimnih-Telegram-kanalah/> (dostęp: 26.09.2024)
- Медіаспоживання в Україні: зміна медіанотреб та програш російської пропаганди*, (2022), <https://dif.org.ua/uploads/doc/1872555708643f0f010700f4.95309724.docx> (dostęp: 23.09.2024)
- Міфи про Telegram, у які ми віримо*, (2024), <https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/cedem-Telegram.pdf>, (dostęp: 30.01.2025)
- Орехова О. (2024). «Сіра зона» політичної реклами. Як керівники Дніпра зливають у Telegram мільйони, <https://www.chesno.org/post/5924/> (dostęp: 23.09.2024)
- Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання діяльності платформ спільного доступу до інформації, через які поширюється масова інформація*, <https://itd.rada.gov.ua/f5987747-c3cd-40f7-9f98-544ac65ba7e9> (dostęp: 27.09.2024)
- Семенюта І. (2024), *Нацрада зареєструвала 466 онлайн-медіа, з них 19 — телеграм-канали*, <https://detector.media/rinok/article/229479/2024-07-12-natsrada-zareiestruvala-466-onlayn-media-z-nykh-19-Telegram-kanaly/> (dostęp: 23.09.2024)
- Токар-Остапенко О. (2022), *Є-помічник! Крайці боти та застосунки під час війни*, <https://niss.gov.ua/news/video/ye-pomichnyk-top-naykrashchychk-zastosunkiv-pid-chas-viyny> (dostęp: 20.09.2024)
- Українським чиновникам заборонили Телеграм. Що це означає*, (2024), <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cwy94y2j1n6o> (dostęp: 28.09.2024)
- Українські медіа, ставлення та довіра у 2022 р.*, (2022), <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2022.pdf?fbclid=IwAR3HW8VIA0k-9KvpxWnNG50MDFx7vVbqnX-xnTkWtseT7WzsxeHr4j67Gbs> (dostęp: 22.09.2024)
- Українські медіа, ставлення та довіра у 2023 р.*, (2023), <https://internews.in.ua/wp-content/uploads/2023/10/Ukrainski-media-stavlennia-ta-dovira-2023r.pdf> (dostęp: 22.09.2024)
- Шурмакевич В. (2024), *Ще один київський виш заборонив використання Telegram* <https://lifepravda.com.ua/society/u-kiyevo-mogilyanskiy-akademiji-zaboronili-vikoristannya-Telegram-detali-304958/> (dostęp: 30.01.2025)

Dr Rafał Kęsek, Zakład Studiów Polsko-Ukraińskich, Uniwersytet Jagielloński (rafal.kesek@uj.edu.pl)

Słowa kluczowe: Telegram, infosfera, Ukraina, wojna, propaganda, dezinformacja

Keywords: Telegram, infosphere, Ukraine, war, propaganda, disinformation

ABSTRACT

The analysis characterizes the role and impact of Telegram messenger on the Ukrainian information space from 2019 to 2024. We can categorically attest to the Telegram app's increasing prominence in the Ukrainian infosphere during the timeframe chosen for consideration. We can also claim that after 2022, in Ukraine, Telegram shifted from its original (communication) function to a medium that created information spaces (a base source of information) nationwide.

The study employed a comparative analysis approach to examine the development of the information ecosystem, allowing for the identification of shifts in the structure of information sources within Ukraine's infosphere. Additionally, the article uses content analysis to pinpoint sources (channels within the Telegram app) that serve as crucial “nodes” in the information flow within the Ukrainian information space and social media segment.